

УДК 821.162.1-94

Тетяна Чужа
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРІОСОФІЇ ШЕВЧЕНКА У ПОЛЬСЬКІЙ
КРИТИЦІ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ ХІХ ст.**

Стаття присвячена аналізу тих основних рис романтичної історіософії Шевченка, які відбилися в дзеркалі польської критики та літературознавства другої половини ХІХ ст. З'ясовано польський погляд на міфологеми та архетипи, які були задіяні Шевченком задля з'ясування пружин і сутності розвитку національної історії. Зокрема, розглянуто запеклі суперечки довкола «Гайдамаків».

Ключові слова: романтизм, історіософія, історичні погляди, історична поема, гайдамаччина, Коліївщина.

The article focuses on the analysis of the main features of romantic Shevchenko's historiosophy that are reflected in the mirror of the Polish literary criticism in the second half of the nineteenth century. It was found a Polish perspective on myths and archetypes that have been used by Shevchenko for clarification springs and nature of the national history. In particular, it was depicted the fierce debate around the «Haydamaky».

Keywords: Romanticism, historiosophy, historical views, historic poem, Haydamaka uprising, Koliivshchyna rebellion.

Artykuł jest poświęcony analizie podstawowych cech historiografii romantycznej Szewczenki, odzwierciedlonych w lustrze polskiej krytyki i literaturoznawstwa drugiej połowy XIX wieku. Zbadano polskie spojrzenie na mity i archetypy, użyte przez Szewczenkę do ustalenia mechanizmów i istoty rozwoju historii narodowej, m.in. rozpatrzono ostre sprzeczki, toczone wokół «Hajdamaków».

Słowa kluczowe: romantyzm, historiografia, poglądy historyczne, poemat historyczny, Hajdamaczyna, Koliszczyzna.

Питання історіософії або історичних поглядів Шевченка порушувалося багатьма українськими та іноземними дослідниками, насамперед у працях, які концентрувалися довкола ідейно-тематичних особливостей творів відповідної тематики. При цьому часто лунали звинувачення у спотворенні історичної правди, навіть аморальності автора та естетичних недоборах представлених ним картин. Окрему групу становлять інтерпретації та вивчення джерел у широкому розумінні — присутніх не тільки на текстовому рівні різного роду зв'язків, а й у вигляді розмаїтих впливів на світогляд Шевченка: особистих контактів, прочитаного, життєвого досвіду, подорожей. Польські критики добре усвідомлювали, що Шевченко знав різні історичні джерела («Історію Русів», козацькі літописи, особливо Величка); висновки робили, спираючись на свідчення самого письменника та текстологічний аналіз його творів. Висвітлення вимагають обидва ці напрямки, присутні й у польському літературознавстві та критиці ХІХ ст.

Більшість праць ХІХ ст., що зачіпають досліджувану проблематику, спрямовані на встановлення відповідностей між художньою дійсністю творів Шевченка й «історичною правдою». Такий підхід, ясна річ, не зовсім придатний для аналізу творів, позначених романтичним історизмом, адже «романтиків приваблюють героїчні події з

минулого свого народу, що подаються як доказ його величі та прав на майбутнє» [12, с. 257–258]. Зрозуміло, що Шевченко творив із наявного ментального та літературного матеріалу нову героїку та мартирологів свого народу, звертаючись при цьому насамперед у прийдешнє, пробуджуючи й оживлюючи душі сучасників. Саме тому сучасні дослідники концентруються на його міфотворчості. Натомість дослідники епохи позитивізму виходили із припущення реалістичності художнього світу, шукали прямі відповідності між художніми образами та історично засвідченими фактами. Частково в цьому колі понять оберталася й польська критика та літературознавство, прагнучи з'ясування історичних поглядів Кобзаря. Саме такий підхід продемонстровано було також і київським «хлопоманом» Володимиром Антоновичем у доповіді, виголошеній у 1881 р. на урочистому засіданні Історичного товариства Нестора-Літописця при Київському університеті св. Володимира, присвяченому 20-м роковинам смерті Тараса Шевченка, на тему «Произведения Шевченка, содержание которых составляет исторические события». Вчений-історик наполягав, що в поезії Кобзаря властиве «великое художественное воспроизведение изображаемых эпох, характер которых всегда верно угадан поэтом. Исторические исследования лишь подтверждают его картины; многое также они подтвердят, без сомнения, в будущем» [1, с. 146].

Та навіть пізнішим українським дослідженням ХХ ст. різних напрямків притаманні значні відмінності у сприйнятті «історизму» Шевченка: в еміграційних він часто сприймався як утвердження і прославлення свободи та національної ідеї в протистоянні іноземному, зокрема, російському чи польському домінуванню (Дмитро Донцов [5], Леонід Білецький [2]), в радянських — як ілюстрація проявів класової боротьби у минулому [4, 31]. Наприкінці ХХ століття дослідники почали замислюватися над загальними категоріями що визначають сутність історичного в Шевченка. Стефан Козак ключовими для історіософії Шевченка вважає поняття слова і правди, а її провідним спрямуванням — намагання зрозуміти сенс і мету історії. «Ця схильність романтика до роздумів у площині універсальної філософської перспективи була вихідним моментом до замислення поета над людською долею, історією, над минулими й майбутніми моральними змінами людини і суспільства; змінами, які бачив Шевченко в контексті правди, її перемоги та становленні у міжлюдських взаєминах її євангельських основ (...)» [7, с. 183]. Цілком інших висновків дійшов Григорій Грабович: представлення понадчасової «правди» історії, на його думку, не має нічого спільного з вивченням, дослідженням, реконструкцією минулого, натомість спрямоване на формування сакрального знання, що фактично є функцією міфу. У Шевченка «правду можна пізнати, лише звернувшись до колективної душі народу. Її треба не вивчати, а відчувати чи сприймати як одкровення. Вона неподільна, незмінна і трансцендентна, як і ключові поетові метафори — слово, воля, правда» [3, с. 45]. Тільки найбільш проникливим дослідникам ХІХ ст. вдалося збагнути цю властивість історіософії Кобзаря.

Перші польські критичні відгуки мали виразне публіцистичне спрямування, автори намагалися віднайти відповідь насамперед на питання про ставлення Шевченка до польської справи, до патріотичного канону польської історії. До публікацій, пов'язаних із висвітленням історичних поглядів Шевченка, можна зарахувати реакцію на справу Кирило-Мефодіївського товариства. Польський голос пролунав на захист Шевченка у далекому Парижі у найтяжчі часи його заслання: в 1848 році на шпальтах газети «Трете травня» *Францішек Духінський* опублікував статтю «Пере-

яславська угода» (*Umowa Perejasławska // Trzeci Maj — Paryż, 1848. — № 14*). Автор публікації — випускник Київського університету, який за свою патріотичну діяльність був змушений емігрувати в Париж. У Франції співпрацював із газетою «Трете травня», яку видавав чільний польський еміграційний політик Адам Єжи Чарториський. В основу своєї наукової діяльності Духінський поклав доволі суперечливі етнологічні спостереження щодо неслов'янського походження росіян. Натомість значна його заслуга полягає у введенні до наукового дискурсу питання окремішності історії Київської Русі від московської держави, особливо завдяки публікаціям у західній пресі. Духінський пропагував відновлення Київської Русі й утворення польсько-литовсько-руської унії. Така позиція безперечно зближувала його із братчиками, а особливо з Шевченком, якого царські чиновники звинуватили в написанні віршів «малоросійською мовою», які так само «могли посятися і внаслідок вкоренити думку про гадане блаженство часів Гетьманщини, про щастя повернути ці часи і про можливість Україні існувати у вигляді окремої держави» [6, с. 63].

Така позиція Шевченка робила його союзником польських намагань відновити власну державність у боротьбі проти Російської імперії. Духінський пише про надзвичайну громадянську сміливість учасників Кирило-Мефодіївського братства, а також свавілля царату щодо в'язнів, солідаризується із їхніми вимогами «політичної самостійності». Публіцист вибудовує неперервну лінію історичного спротиву «малоросів» «москалям»: від Дорошенка і Мазепи — «аж до Шевченка, Куліша та тих, чий імена ми помістили на початку цієї статті, цих двох перших учителів Київського Університету, засуджених наприкінці минулого року. Неперервний ланцюг кращих за походженням і здібностями малоросів засуджував зв'язок їхнього народу із Москвою, починаючи ще з 1654 року, тобто, з часів Переяславської угоди, незважаючи на релігійну і мовну єдність» [11, с. 190]. Таким чином, тут присутнє непряме свідчення обізнаності польського публіциста зі спрямуванням політичної сатири та історичної критики у творах Шевченка.

Натомість **Іполит Терлецький** у своїй польськомовній праці «*Słowo Rusina ku wszej braci szczepu słowiańskiego o rzeczach słowiańskich*» (1849) причиною суворого покарання для Кирило-Мефодіївського братства вважає саме слов'янофільство, занедбане як російським урядом, так і Польщею, яке у поєднанні зі зміцненням національної свідомості та все більшою огидою до русифікаторства й деспотизму Росії, проклало шлях до слов'янської федерації з демократичним устроєм, побудованої на християнських принципах, із Руссю-Україною як рівноправною складовою [17, с. 211]. Вочевидь, висновки тут більшою мірою ґрунтувалися на знайомстві з «Книгами буття українського народу», ніж з творчістю Тараса Шевченка.

Наступним етапом літературознавчого засвоєння історіософії Шевченка поляками стала дискусія довкола зображення минулого в «Гайдамаках», спочатку на сторінках періодики, а згодом у літературознавчих працях. А відкрив її **Тадеуш Падалица** (псевдонім Зенона Фіша, 1820–1870) у своїй рецензії на третє видання «Кобзаря» у «Газеті Варшавській» («*Gazeta Warszawska*», 1860, № 146). Він зазначав відродження української літератури у творчості Куліша та Костомарова, але єдиним справді народним, самобутнім поетом називав Шевченка. Однак у зображенні Коліївщини критик закидав Кобзареві крвожерливість та відсутність морально-етичних оцінок: «Він спраглий крові, як вбивця, і так само, як вбивця, має німе сумління» [15, с. 7]. Відсутність шляхетної мети, яка освячувала б криваві вчинки, змалювання безцільної запе-

кlostі й ненависті, на думку автора, не дає читачеві глибокого уявлення про мотиви й характер героїв. Чи не першим він проводить паралель між Гонтою та Небабою із поеми Северина Гощинського «Канівський замок». Говорить про значні фактичні помилки, але водночас і про відповідність представлених картин народним уявленням про історію, хоча ця народність трактується автором радше як примітивність: «... його чистий і вдячний спів відповідає його [народу — Т.Ч.] думкам і цілям, так само, як і маси, які зазвичай не піднімаються вище своїх інстинктів». Ці основні польські закиди щодо Шевченкового історизму, зазначені у загальних рисах З. Фішем, були поглиблені наступними дослідниками.

Перший перекладач «Гайдамаків» польською мовою також описав свої враження від твору. **Леонард Совінський** у своїй «Студії...» вмістив також переклад автобіографії Шевченка, а ще глибоко проаналізував більшість творів, які ввійшли до видання «Кобзаря» 1860 року. Високо оцінив балади «Тополя», «Причинна», «Утоплена», поеми «Наймичка», «Катерина», зробивши доволі проникливі критичні акценти. Побутова і фольклорна тематика у Совінського отримали надзвичайно високу оцінку: «Шевченко власне єдиний з тих поетів, для яких зітхання самотнього серця набагато більше, ніж найвища абстрактна ідея. Його пісня є передусім народною, що перебуває в країні індивідуальних почуттів (хоч не цілком власних), але коли поет бере їх з ситуацій звичайнісіньких, а не виняткових, тоді ця пісня набуває вселюдського значення і піднімається інколи до рівня історії громади» [16, с. 10].

У вступі до аналізу історичної тематики Совінський розглянув історично-медитативний вірш «До Основ'яненка», де Шевченко, звернувся до народної «слави», яка «не вмере, не поляже», неписаної правди-істини історії: «Без золота, без каменю, Без хитрої мови». Твір можна назвати програмним, бо він виступає лейтмотивом до цілої низки поезій, в яких йдеться про українське минуле в цілому, про занепад і руйнування колишнього щасливого стану буття, який ототожнювався із діями козацтва, його воєнними подвигами, звитязною боротьбою проти ворогів. Польський перекладач і критик одразу ж дав заперечну відповідь на риторичне запитання Шевченка до Основ'яненка: «Чи так, батьку отамане? Чи правду співаю?» — «Неправду, неправду, відповідаємо, в ім'я Божого слова, яке поет вживає у вигуках п'яного шалу, або в злобі натовпу, розбурханого ненавистю і помстою» [16, с. 15]. Саме в такому дусі сприймає критик поезії «Іван Підкова», «Гамалія», «Тарасова ніч» — як некритичний опис проявів дикості, свавілля, замилування картинами грабунку й різанини.

У тому ж році у львівському видання «Літературний щоденник» («Dziennik Literacki») автор під псевдонімом «W.M» (імовірно, редактор Владислав Манецький [13, СХІІІ]) порівняв образи Гайдамаччини у Шевченка і в маловідомій франкомовній промосковській книжечці Симона Сулими «Lettres d'un Ukrainien, sur la Bosnie Russe par S. Sulima». Автор у публіцистичному стилі гостро засудив постать Гонти у «Гайдамаках» як історично нереалістичну і обурився примарною можливістю втілення поетичних ідей у дійсності: «Уявімо собі тепер, що суспільство, виховане у традиціях усіх злодіїв, які протягом 300 років лякали південно-західну частину Європи, не жалюючи жодної релігії, жодної нації, годоване сьогодні подібними літературними делікатесами, на мить стане реальністю, і очолить його гетьман — ватажок у Чигирині чи Батурині. Мимоволі у кожного з нас мороз піде по шкірі від страху за власне життя і майно» [14, с. 556].

Ці відгуки на сторінках часопису «Dziennik Literacki» викликали хвилю дискусій про українського поета. З польського боку на захист Шевченка виступили Богдан Залеський і ст. Доленга, дискусія перенеслася на шпальти газети «Dziennik Poznański» (1862, № 46); українці відповідали у львівському часописі «Вечорниці» (1862, № 46). ст. Доленга (напевно псевдонім) виступив у листі з Київщини на захист Шевченка («Tygodnik Poznański», № 46, 1862), відкидаючи дорікання поляків, застерігаючи, що судити про Шевченка слід не тільки на основі творів, дозволених російською цензурою. Доленга наголошував, що варто зважати насамперед на видання творів Шевченка, що були заборонені російською цензурою, а вийшли в Лейпцигу в 1859 року. Особливо це стосується «Гайдамаків», бо у російському виданні не було надруковано післямови, яка ставить важливі акценти у розумінні всього твору.

На шпальтах «Варшавської бібліотеки» («Biblioteka Warszawska», 1962) незабаром було опубліковано рецензію на «Студію...» Совінського за підписом «f» (імовірно, Феліціан Фаленський [13, СХІІІ]). Тут зазначено, що поет перекрутив факти, намагаючись реабілітувати діяння, які ввійшли до історії як найжахливіший злочин. Рецензент поставив під сумнів також доречність і актуальність самого перекладу Совінського. Натомість радив перекласти «Наймичку» як чарівну ідилію. Зрештою в гостро критичній оцінці «Гайдамаків» Фаленський значною мірою солідарний із перекладачем цього твору. Через рік той же рецензент знову повернувся до творчості Шевченка, оцінюючи переклади Сирокомлі (Kobzarz, Tarasa Szewczenki Z Malorossyjskiego spolszczył Władysław Syrokomla. Wilno. 1863 r.). Підкреслив тут розмаїття поетичних образів України, зокрема, у творчості Б. Залеського, С. Гощинського, А. Мальчевського й Т. А. Олізаровського, але наполягав, що «у цьому найкраще вірити Шевченку. Він сам вийшов з народу, із народом вірив, відчував, міркував, народу тільки прагнув сподобатися» [10, с. 274]. Визнавав Шевченка першорядним поетом, однак історичні картини вважав невластивими його музі. З огидою говорив про те, що поет «часто не вагався вмочати пензля у кров, шукаючи натхнення поза межами будь-якої історичної правди чи навіть здорового глузду» [10, с. 277]. Натомість «Гамалія» і «Тарасова ніч» уже отримали більш прихильну оцінку. У цих рецензіях поєднано принципи польського патріотизму та християнської моралі, що дало підстави для етичного і навіть естетичного засудження поеми «Гайдамаки». Таким чином, у Польщі почалася боротьба довкола справи Шевченка.

Черговий голос у цій дискусії пролунав із вуст студента Київського університету **Антоні Гожалчинського**, який у 1862 році видав польською мовою книжку перекладів з власною передмовою. До збірки ввійшли серед інших 24 творів поеми «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Москалева криниця». У передмові перекладач намагався відповісти на численні критичні відгуки щодо поеми «Гайдамаки». Гожалчинський відкидав звинувачення у несвоєчасності перекладів, наполягав, що «всєбічний розгляд цієї постаті буде і тепер актуальним, як завжди актуальним є питання історичної правди, що говорить голосно навіть порівняно із криком і безумством короткочасних пристрастей». Головним предметом його розвінчання стали критичні тези, висловлені Совінським, насамперед про безпросвітний фаталізм поезій Шевченка, ненависть як лейтмотив і одну з основних цінностей, пропагованих Кобзарем. У цілому, Гожалчинський не наважується заперечити розпачу, гніву і ненависті, як провідних почуттів, що керують учасниками Коліївщини у Шевченка. Але при цьому виправдовує такий образ народним світовідчуттям, сформованим протягом століть темряви, утисків,

гноблення: «Українець не знає жертв: його минуле — це розпач; його спогади — це ріки крові; його єдине почуття — це ненависть. Він не знає Провидіння, він визнає лише долю, фатум із прокляттям на вустах». (...) «Народ не має історії, його уявлення про минуле змінюються з часом, переходячи з уст в уста — важко в тім розгледіти історичну правду». Оскільки Шевченко був глибоко народним поетом, то не міг уникнути народного світосприйняття, хоча сам не бачив у Коліївщині жодної органічної думки. У постаті головного героя вбачав розгорнуту історичну метафору: «Гонта — це той батьковбивчий народ, який нищить у собі суспільну ідею кохання, котру, як зерно майбутнього, повинен був плекати в грудях». А байдужість, яку так палко таврував Шевченко, на думку Гожалчинського, — це і є та «смертельна рана, яку сам народ завдає собі для більшого ослаблення». Тож у Гожалчинського, як ні в кого на той час, висвітлено питання трансформації народних уявлень як вихідної поняттєвої системи для історичної поезії та її переосмислення й переоцінки Шевченком у рамках власного художнього бачення.

Так само не погоджується Гожалчинський із гостро негативною оцінкою «Тарасової ночі». Тут, на його думку, присутнє не звеличення насильства, злочинів і кровопролиття, а гіркота і глибинне викриття вад національної історії, що привели українців до згуби: відсутність ідеї майбутнього та виснаження в несамовитому бою. При цьому Гожалчинський радить пильніше приглядатися до іншої потужної течії у творчості Шевченка, пронизаної палкою любов'ю до свого народу, до своєї землі, співчуттям до страждених, красою і правдою. Тому висновок щодо праці Совінського однозначний — Шевченко у його зображенні не має нічого спільного зі справжньою постаттю. Це кривава примара. Зазначимо, що перспектива Гожалчинського цілком відмінна від захисних реакції польських критиків, натомість сповнена співчуття до тяжкої історичної спадщини українського народу, болю за несправедливість і гордості за те, що «руський народ в собі самім знайшов стимул до розвитку національної думки, знайшов його попри тисячі перешкод». Пророчими видаються слова Гожалчинського про прийдешнє творчої спадщини Кобзаря: «Багато поезій Шевченка залишатимуться на віки чудовою степовою квіткою, в майбутньому весь світ шануватиме поета-селянина. Будучи національним поетом, Шевченко оспівував гайдамацьке минуле свого народу, але так, як того вимагалось — і чистим залишився перед своєю совістю».

Особливої уваги заслуговує перша, причому не тільки у польському літературознавстві, монографія про творчість українського поета «Тарас Шевченко. Його життя та твори», написана *Гвідо Баттаглією* у 1865 році. Автор розглянув у хронологічному порядку практично всі твори Кобзаря, у тому числі, на історичну тематику. Здається, він наблизився до розуміння специфіки історизму творів Шевченка, бо називав його співцем «історичного минулого у поєднанні з теперішнім і майбутнім». Щодо поеми «Тарасова ніч» Баттаглія вступив у дискусію із Совінським, який називав її «канібальською епопеєю», наголосив на близькості представлених картин до народного світосприйняття, визнав правомірність народної ненависті до шляхти. Натомість, порівнюючи цей твір із «Гамалією», ставив його нижче за силою і влучністю поетичної мови.

Звертаючись до інтерпретації «Гайдамаків», автор насамперед обурився, що польська спільнота, не читаючи і не розуміючи Тараса Шевченка, сприймала його як ката і ворога. На думку Баттаглії, це було відгомоном упередженої критики, яка викривлено

представляла творчість Великого Кобзаря. Дослідник уважно простежив авторські відступи, присвячені оплакуванню змарнованої братньої згоди, занапащеного злодіяннями раю на землі. Але при цьому й трактування Шевченком конфедератів дослідник вважав несправедливим, хоча й тлумачив його викривленим в Російській імперії трактуванням часів панування короля Станіслава Августа: «Шевченко міг тільки такі книжки читати, а коли з польського боку на нього не було ніяких впливів, вчитані в них думки, підкріплені народною традицією на Україні, яка негативно сприймала конфедерацію, зміцнилися в нього і навіть сформували переконаність у повній неправоті конфедерації; більше того, перетворили її на потвору, злочинну спілку, яка, на думку Шевченка, заслуговувала на такі виступи гайдамаків» [9, с. 32]. Адже польська історична традиція барських конфедератів сприймала як перших захисників свободи і перших повстанців, які «пробудившись від довгого ганебного сну своїх батьків епохи Сасів, жертвуючи всім задля порятунку Батьківщини і віри, стали знову схожими на батьків з Ягеллонських часів і гідними зватися шляхтичами і шляхетними людьми». Натомість Коліївщина трактувалася польською патріотичною традицією як підбурена царатом і підкуплена Катериною варварська різанина.

В цілому, дослідник визнав, що зображені злодіяння конфедератів могли мати місце, однак не вони визначали сутність цього руху, а були тільки окремими ексцесами, які проте міцно запали в народну пам'ять. А от «поет має бути обережним, щоб не викликати ненависті у своїх неосвічених братів. Шевченко ж був тут легковажним» [9, с. 33]. Однак при цій критиці, Баттаглія зауважує глибинну інтенцію Шевченка пробудити свій народ, розкривши істинне, забуте або приховане значення минулого, що лежать в основі символічної системи шевченкової історіософії: «...метою Шевченка було розбудити синів України; а розбудити він міг тільки оживленням найсвіжіших спогадів, які ще серед народу сьогодні існувати можуть. (...) Щоб заохотити свій народ до здобуття самобутності, йому довелося цю історію в пам'яті відновити. Іншого фрагменту з козацької історії він не міг для цього порушити, інші згинули в народній пам'яті» [9, с. 35].

Варто згадати також і відгуки про окремі твори на історичну тематику, як-от: статтю Зигмунта Любомира «"Іван Підкова" Тараса Шевченка» (1890), де підкреслено, що натхнення поет черпав з народних пісень, вірувань та традицій. Тут-таки Любомир подав історичну довідку про козацького отамана Івана Підкову та запропонував власний переклад Шевченкової поеми.

Інтерпретацією історичних мотивів у поезії Шевченка та пошуками її джерел займався також польський літературознавець *Юзеф Третяк*, який повсякчас протестував проти включення до українського національного пантеону учасників Коліївщини. На його думку, неприпустиме піднесення «уманської різанини з її свяченими ножами, запеклістю люду, який вбиває, незалежно від статі й віку, до рівня святого патріотичного запалу, Гонта і Залізняк виступають як герої свободи, а барські конфедерати як палії і розбійники» [19, с. 323]. У всьому цьому він звинуватив шкідливий вплив на ідейне спрямування поеми «Історії Русів», значення якої для історіософії «Гайдамаків» незаперечне: Шевченко сам посилався на Кониського в «Приписах» до рядків про розправи над Остриницею і Наливайком.

В іншому своєму дослідженні (рецензії на «Історію руської літератури Омеляна Огоновського» (1889)) польський критик звертається до улюбленої методології психологічного біографізму, пояснюючи витоки історичних поглядів Кобзаря: «Яким

чином поет, який мав стільки проблисків шляхетного натхнення, міг написати таку поему? Історія життя докладно це пояснює. Столітній дід поета ще зазнав гайдамацького життя, і малому, але вразливому внукові розказував про різанину, природно, з позиції гайдамака, як про героїчний вчинок. (...) Тож, коли поет відчув у собі поетичний талант і відшукав в уяві до своїх послуг збережену живу традицію, він вилив її на папір точно такою, як почув від старого діда-гайдамаки» [19, с. 323].

Серед джерел історичних поезій Шевченка Третяк вказував також і літературні зразки Ю.-Б. Залеського, Т. Падури і С. Гошинського, але підкреслював і відмінності: «муза Богдана [Залеського] унікала образів воєнного безумства, крові й дикої помсти» [20, с. 1]. Мотиви поетичного звеличення козацтва, за Третяком, своїм корінням сягають вірша Залеського «Чайки. Спів Запорожців під час повернення із морського походу Конашевича» (1829). Докладно проаналізувавши попередню українську літературу (Котляревського, Гулака-Артемівського, Квітку-Основ'яненка) вчений не знаходить тут мотивів романтичного захоплення козацтвом. Поза схожістю трактування теми, знайшлися також і сюжетні збіги «Чайок» з окремими сценами «Івана Підкови» та «Гамалії» [18, с. 429].

У мотивах політичної сатири Кобзаря та у процесі зростання його поетичної свідомості до рівня позиції пророка-віщуна вбачався вплив Міцкевича. У рамках петербурзького дискурсу Третякові вдалося простежити у творчості польського, російського та українського поетів елементи літературної полеміки, започаткованої Міцкевичем: «... коли б Міцкевич не написав своєї поеми про Петербург, не було б «Мідного вершника», не було б і «Сну»» [8, с. 29]. Наголос польський вчений робив на першості Міцкевича у цьому сатиричному викритті офіційної Росії, що послугувало вихідним пунктом для художніх виступів спочатку Пушкіна, а потім Шевченка, котрий у «Сні» став на бік польського «пророка». Серед інших політичних поезій ще тільки «Великий льох» нагадував дослідникові деякими своїми образами та художніми засобами II частину «Дзядів».

До полеміки довкола «Гайдамаків» планував також долучитися польський літературознавець **Станіслав Здзярський** (1878–1928). Його незакінчений чорновий рукопис українською мовою нині зберігається в архіві Наукового товариства імені Траса Шевченка у Львові: «Гайдамаки, поема Тараса Шевченка. Студія критична». Стаття датується дослідниками на останні роки XIX — перші роки XX ст. Хоча вона й не була завершена ані опублікована, але може вважатися революційною для польського літературознавчого дискурсу, оскільки оцінює гайдамаччину як історично виправданий соціальний і національний визвольний рух. Значний вплив на висновки вченого мала стаття І. Франка «Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка», зокрема, присвячена «Гайдамакам» її перша частина, опублікована у 1881 р.

Отже, польська рецепція історіософії Шевченка протягом XIX ст. пройшла декілька етапів. Прижиттєві відгуки спиралися насамперед на відгомони слави Шевченка та уривкові відомості про його долю. Натомість у центрі польської літературознавчої рецепції творчості Шевченка протягом XIX ст. постала поема «Гайдамаки», з'ясування її як біографічних, так і історичних та літературних джерел. Інтерпретації поеми варіювалися від цілковитого неприйняття до розуміння засад символічного порядку її художнього світу, зв'язків із народними уявленнями про цей історичний момент як основу художнього полотна поеми. Присутні окремі спроби подолати як обвинувальний, так і виправдальний дискурси, натомість перейти до розгляду ідейно-естетичної специфіки твору. Особливо варто підкреслити внесок Гожалчинського, який вказав, що так критикована тональність ненависті у поемі слугувала необхід-

ною вихідною семантичною системою, одним із об'єктів зображення, спрямованим на пробудження й очищення українського народу. Зрештою, зазнали трансформації й уявлення про пряму референційність художнього світу щодо історичної дійсності. Цілком новий підхід до вивчення історії літератури як самостійного об'єкта, зі своїми власними закономірностями і взаємозв'язками, присутніми всередині самої системи, продемонстрував Юзеф Третяк, розглядаючи взаємини творчості Кобзаря із польською романтичною літературою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. О воспроизведении исторических событий в поэзии Шевченко / Владимир Антонович // Чтения в Историческом об-ве Нестора-летописца. — 1888. — Кн. 2. — С. 145–149.
2. Білецький Л. Тарас Шевченко і його історіософія / Леонід Білецький // Шевченкіана. — К. : 2013. — Т. 3. — С. 151–179. Першодрук: Самостійна думка. — 1934. — Кн. 4. — С. 323–344.
3. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета / Пер. з англ. С. Павличко. — К. : Рад. письменник, 1991. — 210 с.
4. Гуржій І. О., Лещенко М. Н. Історичні погляди Т. Г. Шевченка // Історичні погляди Т. Г. Шевченка. — К., 1964.
5. Донцов Д. Правда прадідів великих. — Філадельфія, 1952.
6. Доповідь О. Ф. Орлова Миколі I про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства і пропозиції щодо покарання його членів // Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. — К. : Наук. думка. 1990. — Т. 1. — С. 62–70.
7. Козак С. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції / Стефан Козак // Студії з україністики. Випуск IX. — Київ, 2011. — 336 с.
8. Третяк О. Про вплив Міцкевича на Шевченка / Осип Третяк. — Краків, 1892. — 34 с.
9. Battaglia G. Taras Szewczenko. Życie i pisma jego / Battaglia Gwido. — Lwów, 1865.
10. F. Rec. na Kobzarz, Tarasa Szewczenki Z Malorossyjskiego spolszczył Władysław Syromkła. Wilno. 1863 r. // Biblioteka Warszawska. — Warszawa. — 1863. — Z. 1. — S. 272–278.
11. Duchiniński F. Umowa Perejasławska / Franciszek Duchiniński // Trzeci Maj — Paryż. — 1848. — № 14 (18 marca).
12. Janion M. Prace wybrane: W 2 t. Pod red. Małgorzaty Czermińskiej / Maria Janion — Kraków : Universitas, 2000. — Т. 1: Gorączka romantyczna — 568 s.
13. Jakóbiec M. Wstęp / Marian Jakóbiec // Taras Szewczenko. Wybór poezji. — Wrocław, 1974.
14. M. W. Ruch umysłowo-polityczny Rusi. Szewczenko — Sulima // Dziennik Literacki. — 1861. — 30 Sierpnia. — № 69. — S. 554–556.
15. Padalica T. Korespondencja «Gazety Warszawskiej» / Tadeusz Padalica // Gazeta Warszawska. — № 146. — 1860. — Piątek 27 maja (8 czerwca).
16. Sowiński L. Taras Szewczenko. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu «Hajdamaków» / Leonard Sowiński. — Wilno, 1861. — S. 3 —46.
17. Terlecki H. Słowo Rusina ku wszej braci szczepu słowiańskiego o rzeczach słowiańskich / Terlecki Hipolit — Paryż : Drukarnia L. Martinet, 1849.
18. Tretiak J. Bohdan Zaleski do upadku powstania listopadowego: 1801–1831. Życie i poezja. Karta z dziejów romantyzmu polskiego / Józef Tretiak. — Kraków, 1911. — 522 s.
19. Tretiak J. Historia literatury ruskiej Emila Ogonowskiego. Część II / Józef Tretiak // Kwartalnik historyczny. — 1890. — S. 319–327.
20. Tretiak J. Taras Szewczenko (z powodu 50-ej rocznicy jego zgonu) / Józef Tretiak // Czas. — 1911. — Nr 138. — S. 1–2.